

מסעות המשחקים של גדנ"ע יהודה לקפריסין¹

ברוך פורמן

חוקר עצמאי

תקציר

אחת מקבוצות הנוער הוותיקות במדינת ישראל היא גדנ"ע יהודה. שני מאפיינים ייחודיים הבדילו את התפתחות הקבוצה לעומת קבוצות נוער אחרות שפעלו בארץ. כך, למשל, הקבוצה הוקמה לא כמועדון ספורט, אלא כמועדון חברתי. עניין נוסף היה עצם הזמנתה של הקבוצה לשני מסעות משחקים בקפריסין, מייד לאחר שזו קיבלה את עצמאותה. בכך הייתה הקבוצה לקבוצת הנוער הראשונה בארץ שיצאה למסעות משחקים בחו"ל. אירוע זה היה בעל חשיבות רבה לא רק לקשרי הספורט של מדינת ישראל הצעירה, אלא גם לקשרי החוץ שלה. קבוצת גדנ"ע יהודה הוקמה בחודש פברואר 1947 על ידי ארגון "ההגנה" כמועדון חינוכי-חברתי, שנועד להרחיק את בני הנוער שחיו בשכונותיה הדרומיות של תל-אביב משוטטות ברחובות ומהידרדרות לפשע. מטרה נוספת בהקמת המועדון הייתה למנוע את כניסתם של הארגונים ה"פורשים" אצ"ל ולח"י לשכונות דרום העיר. הכדורגל נתפס באותה תקופה כאמצעי בלבד למשיכתם של בני הנוער למועדון. לאחר הקמת המדינה הלך סדר זה והשתנה, הכדורגל החל לתפוס מקום מרכזי בפעילותם של בני הנוער במועדון לצד המשך הפעילות בתחומים החברתיים והחינוכיים. מועדון הגדנ"ע מנה ארבע קבוצות לפי גילים. הקבוצות זכו במהלך השנים באלפיפיות המדינה לנערים ונוער ובגביעי המדינה לנוער. קבוצות הגדנ"ע התאפיינו במהלך כל שנות פעילותן בהיבטים ייחודיים שלא היו מנת חלקן של קבוצות נוער אחרות בארץ. המאפיין הראשון היה שבמועדון לא הייתה קבוצת בוגרים. המאפיין השני היה שמועדון הגדנ"ע היה המועדון היחידי בארץ שבו הייתה מעורבות של משרד הביטחון ופיקוד הגדנ"ע. המאפיין השלישי היה שכל נער שסיים את פעילותו בקבוצה עם גיוסו לצה"ל קיבל שחרור אוטומטי ויכול היה לעבור לכל קבוצה שחפצה בשירותיו. מטרת מאמר זה היא לשפוך אור על שנות פעילותה הראשונות של הקבוצה, על הגורמים להקמתה ועל מסעות המשחקים שלה לקפריסין. ההתמודדות עם נושא זה נסמכת על חומרים ארכיוניים, על קטעי עיתונות בני התקופה ועל ראיונות אישיים עם שחקנים.

תאריכים: גדנ"ע יהודה, שוני מושקוביץ, עמי פזטל, "השחר"

¹ מאמר זה מוקדש באהבה לשלושת חברי היקרים יצחק (איציק) אשכנזי, יוסף משולם וגלילי דרחי שגדלו במועדון הגדנ"ע, שיחקו, אימנו והעמידו דורות של כדורגלנים.

גדודי הנוער (גדנ"ע) לפני הקמת המדינה

בשנים שחלפו מאז נוסד ארגון "ההגנה" בשנת 1920 הבינו העומדים בראשו כי כל מאבק מול הערבים בהווה או בעתיד יהיה מאבק של מעטים מול רבים. בעיה נוספת שהתעוררה הייתה בעיית ההכשרה הצבאית של הלוחמים. להכשרה הבסיסית של חיל חי"ר בתקופה שקדמה להקמת המדינה נדרשו כשלושה חודשים. ההכשרה כללה שימוש בנשק, תרגילי סדר, כושר גופני, אימון פרט ועוד. פעילויות אלה היו בלתי חוקיות בתקופת המנדט, ולכן הן התקיימו בתנאי מחתרת שהקשו על פעילות סדירה. עוד בעיה שהתעוררה בעקבות מערכת היחסים העכורה ששררה בין ארגון "ההגנה" לארגונים הפורשים אצ"ל ולח"י (פעיל, 1995), הייתה סירובם להכיר בארגון "ההגנה" ובדרישתו הבלתי מתפשרת לנהל את המאבק בערבים ובבריטים בהתאם להנחיותיו. ב"ההגנה" היו גם מודאגים מההשפעה הרבה שהייתה לאצ"ל וללח"י על בני הנוער, בעיקר אלה אשר נפלטו ממסגרות החינוך הפורמליות.

לפיכך הוחלט במוסדות הלאומיים להתחיל בחינוך גופני טרום צבאי בקרב בני הנוער כבר בבתי הספר העל יסודיים. את בני הנוער בתקופת היישוב אפשר למיין לארבעה סוגים: נוער לומד המשתייך לתנועת נוער, נוער לומד שאינו משתייך לתנועת נוער, נוער עובד המשתייך לתנועת נוער ונוער שאינו עובד והמשתייך לתנועת נוער. כדי להכין את בני הנוער ביעילות לקראת שירותם ב"ההגנה" סוכמו במוסדות הלאומיים שתי תוכניות: האחת בשנת 1939, שנקראה בשם חג"ם (חינוך גופני מורחב) והייתה מיועדת לבני הנוער שלמדו במוסדות החינוך, והשנייה בשנת 1940, שנקראה בשם גדנ"ע והייתה מיועדת לבני הנוער שלא מצאו את מקומם במסגרות החינוך הרשמיות (פורמן, תשע"ז).

הגדנ"ע נוסד רשמית עם פרסומה של "פקודת הנוער נובמבר 1940". בפקודה נכתב כך:

מתפקידו של הארגון (ההגנה) לפעול להכשרת הנוער העברי בארץ להגנה על היישוב, על המפעל הציוני והתפתחותו ועל הכבוד העברי. כמו כן מחובת הארגון לדאוג לכך, שמוסדות החינוך להגנה ישולבו בחינוכו הציוני והאנושי של הנוער העברי בארץ (בבתי הספר ובתנועות הנוער) [...] החברות בארגון מותרת לנערים או נערות רק לאחר שמלאו להם 16 שנים. (ארכיון תולדות ההגנה, 99/73, "פקודת הנוער", נובמבר 1940, להלן, א.ת.ה.)

וכך בנובמבר 1940 נוסד הגוף החדש שעדיין לא ניתן לו שם שיגדיר וייחד אותו. השם גדנ"ע עדיין לא היה קיים. ההבדלים בין החג"ם לגדנ"ע נבעו, כפי שצינתי, מעצם מהותם של שני הארגונים. החג"ם כארגון כללי וגלוי יכול היה לטפל בבני הנוער הלומדים בבתי הספר התיכוניים בלבד ולאמן אותם במקצועות צופיים לא צבאיים. הפעילות בבתי הספר הייתה חייבת להיות נקייה מכל שמץ של צבאיות. החשש מקיום הפעילויות האלה לא היה רק מפני הבריטים, אלא גם מכך שרבים מהמורים והמנהלים התנגדו לפעילות המחתרתית בטענה שהיא מסיחה את דעתם של התלמידים מלימודים. הגדנ"ע, שלא כחג"ם, היה זרוע של ארגון צבאי חשאי, שעסקו בו במקצועות צבאיים עם תכלית צבאית מוגדרת. משום חשאיותו לא הייתה ההצטרפות אליו פתוחה לכל דורש, וכך בעוד בחג"ם הייתה ההשתתפות בגדר חובה, ההצטרפות לגדנ"ע הייתה כרוכה בהתנדבות אישית ולאחר קבלת המלצות מתאימות

על המועמד. הגדנ"ע ניסה לפתור גם את בעיית הנוער שלא למד במוסדות חינוך ונחשב "מנותק", ולכן נפתחו שערי הגדנ"ע לכל בני הנוער שנמצאו ראויים לכך.

הפעם הראשונה שבה הופיע המושג גדודי נוער הייתה בפקודת הנוער השנייה, ל"ג בעומר תש"א 15 במאי 1941. "הנערים והנערות המתגייסים לארגון [הכוונה לארגון "ההגנה"] יאורגנו בתוכו בגדודי נוער. מבנהו והרכבו של הגדוד יהיה כדוגמת גדוד חי"ש [חיל שדה]" (א.ת.ה, 99/73, פקודת הנוער, מאי 1941). גדוד רגיל של חיל השדה היה מורכב מפלוגות, כל פלוגה נחלקה לארבע מחלקות, בכל מחלקה היו שלוש כיתות המורכבות כל אחת מתשעה טוראים, בראש כל כיתה עמד מפקד הכיתה. כל גדוד גדנ"ע מנה כ-500 נערים ונערות.

בפברואר 1942 קבעה לשכת ההדרכה של מטכ"ל ההגנה תוכנית אימונים מפורטת לגדנ"ע. התוכנית הותאמה לשלוש קבוצות של נוער. בקבוצה הראשונה היו בני נוער שאינם עובדים, אינם לומדים ואינם משתייכים לתנועת נוער. נוער זה, כך נקבע, יחולל לגדנ"ע בגיל 15 ויעבור אימונים במסגרתו בלבד עד גיל 18. בקבוצה השנייה היו בני נוער המשתייכים לשתי מסגרות גדנ"ע וחג"ם בבית ספר או גדנ"ע וחג"ם בתנועות הנוער. בקבוצה השלישית היו בני נוער שהשתייכו בו בזמן לשלוש מסגרות: גדנ"ע, חג"ם בית ספר וחג"ם תנועת נוער. חניכים אלה התאמנו מגיל 15 – בשנה הראשונה במסגרת החג"ם בלבד, בגיל 16 הם התגייסו לגדנ"ע ובשנתיים הבאות התאמנו בשתיים או שלוש המסגרות שאליהן השתייכו.

בתוכנית נקבעה מכסה של 1,200 שעות אימון למשך שלוש השנים במסגרת אחת או יותר. הגדנ"ע קיבל אחריות למקצועות הנשק – אקדח, רימון יד ורובה, חלק מהמסעות, מאימוני השדה ומהפעולה החינוכית-הסברתית. שאר המקצועות: ספורט שימושי, מחנאות וחינוך רעיוני-הסברתי, שהעיסוק בהם לא נגד את חוקי המנדט הבריטי, הופקדו בידי מדריכי החג"ם. מקצועות ההכשרה הגופנית שנקבעו בתוכנית האימונים היו: ספורט שימושי, ספורט המגן, אגרוף, גיו-ג'יצו, שימוש במקל, תרגילי סדר, מסעות וטיולים, מחנאות, סיירות ומשחקי שדה, טופוגרפיה, איתות, עזרה ראשונה, אקדח, רימון יד, רובה ואימוני שדה, סך הכול – 700 שעות. על השעות הללו נוספו שעות הפעילות החינוכית-הרעיונית, שעות ההתמחות המקצועית והתרגול הנוסף וכן שעות השירות בארגון בתפקידים השונים (א.ת.ה, "ספורט שימושי" 20/23: "תוכנית לספורט שימושי", התאריך אינו ידוע, 20/23 א; דיין, 1977; פורמן, תשע"ז). פעילות זו התקיימה בשני מקומות עיקריים: בתי הספר העל-יסודיים ומועדוני הנוער דוגמת מועדון "השחר". בראשית שנת 1947 הוקם ביוזמת ארגון ההגנה בתל-אביב מועדון חברתי לבני הנוער שחיו בשכונתיה הדרומיות של העיר. המועדון קיבל את השם "השחר", שמשמעותו סמלית. מפקדי ההגנה בעיר הציעו לבני הנוער, במטרה למשוך אותם אליהם, מגוון של פעילויות חינוכיות וחברתיות כגון טיולים, עזרה בהכנת שיעורים, מסיבות, הכנת הצגות, טקסים לחגים, שיעורי ערב בעברית, אימוני גדנ"ע, משחקי ספורט שונים, בעיקר כדורגל ועוד. סניף "שחר" המרכזי היה בשכונת שפירא בתל-אביב, אך בעיר נפתחו ופעלו סניפים גם במקומות אחרים: כרם התימנים, שכונת התקווה, שכונת פלורנטיין, שכונת בית יוסף ומנשיה. הפעילות בסניפי "השחר" התנהלה במסגרת פעילותם של גדודי הנוער במחוז תל-אביב.

בנובמבר 1948 התקבלה החלטה במטה הכללי של צה"ל, שלפיה הועברו סניפי "השחר" לאחריותו של משרד הביטחון. משמעותה העיקרית של החלטה זו הייתה העובדה כי עיקר הפעילות במועדונים שהתנהלו מעכשיו תחת השם גדנ"ע (גדודי נוער), נסבה סביב ענף הכדורגל, אימונים ומשחקים. בפעילות זו השתתפו ילדים ונערים מגיל 14 עד מועד גיוסם לצה"ל. קבוצות הכדורגל של הגדנ"ע היו היחידות בארץ שלא היו קשורות לארגוני הספורט הפועל, מכבי ובית"ר ובכך ניתקו את עצמן מכל זיקה פוליטית. חרף זה התמידו קבוצות הגדנ"ע בפעילותן ברציפות, ללא הפסקה משנת 1947 ועד היום. הקבוצות היו כפופות לצה"ל בכלל ולפקוד הגדנ"ע בפרט. פרק חיובי נוסף רשמה קבוצת הגדנ"ע בנוף הכדורגל של מדינה ישראל הצעירה בכך שהייתה קבוצת הנוער הראשונה והיחידה שייצגה את מדינת ישראל בדור הראשון לקיומה בתחרויות בין-לאומיות. במרוצת השנים הפכו קבוצות הגדנ"ע לבית הספר ולחממת הגידול של כדורגלני קבוצות הליגות הבכורות ונבחרת ישראל. ענין נוסף שהיה גם הוא אופייני למועדון הגדנ"ע היה מסעות הקבוצה לקפריסין בשנים 1961 ו-1963. קבוצת הגדנ"ע הייתה קבוצת הנוער הראשונה והיחידה שנסעה לשני מסעות משחקים בחוץ לארץ במטוס צבאי, מלווה בקציני צבא, כששחקניה לבושים במדי צה"ל. מעבר להיבט הספורטיבי היו למסעות המשחקים של קבוצת הגדנ"ע גם היבטים הקשורים לפוליטיקה הבין-לאומית באותה תקופה. קפריסין המארכת זכתה בעצמאותה לאחר מאבק אלים בבריטניה, וגם מדינת ישראל תרה אחר ברית שיעזרו לה בפוליטיקה הבין-לאומית. להלן אציג את הגורמים להקמת מועדון הגדנ"ע ואת רקע שנות פעילותו הראשונות.

"השחר" תל-אביב והגורמים לייסודו

ארגון ההגנה נקט דרך חדשה לגיוס נוער השכונות בדרום תל-אביב. מפקדי הארגון בעיר יצאו מנקודת הנחה שניתן יהיה להקים מסגרת חדשה של תנועת נוער שתחדור אל בין שורות הנוער, בעיקר בדרום תל-אביב, שתכלול מועדונים שבהם ניתן יהיה לפתח את זיקתם למשימות היישוב ולערכים הפוליטיים של מפלגות הפועלים. כמו כן ניתן יהיה להקים סגל של מפקדים ולוחמים שיוכלו להצטרף בבוא היום לגדודי הלוחמים הסדירים. למצטרפים החדשים הובטחו שלל פעילויות שכללו בין השאר משחקי ספורט בעיקר כדורגל, שיעורי ערב בעברית, מסיבות, טיולים להכרת הארץ, חוגי מוזיקה, מלאכת יד ועוד. מסגרת זו קיבלה את השם "השחר". שם זה נועד כאמור לבטא את השאיפה להתחדשות ואת הרצון לפנות לקהלים שעד עתה לא נכללו במסגרות הרגילות של "היישוב". מפקדי ההגנה חשבו כי ייסוד "השחר" יתרום למאבק בתופעת הנשירה מבתי הספר. רבים מבני הנוער ומאלה שחיו בפרברי תל-אביב-יפו נשרו ממערכת החינוך כבר במהלך לימודיהם בבתי הספר היסודיים, בנות בכיתה ה' ובנים בכיתה ו' (ריאיון אישי עם זבולון אייכן ומשה סימן-טוב). חלקם לא עבדו, או עבדו במקומות עבודה קטנים שלא היו מאורגנים במסגרת הסתדרותית ולכן לא הושפעו כלל מעקרונות ההסתדרות. תופעת הנשירה הגיעה לכדי 18% מבני הנוער ונבעה בעיקרה מצורכי פרנסה. מצב זה לא השתנה גם במהלך השנים הבאות. מבין 851 מסיימי כיתות ח' ביולי 1949 בתל-אביב-יפו כ-35% לא המשיכו את לימודיהם במסגרות החינוך העל יסודי (ארכיון עיריית תל-אביב "ידיעות עירית תל-אביב", ענייני חינוך, דצמבר 1949).

סיבה נוספת לרצונם של מפקדי ההגנה להקים את "השחר" הייתה כוונתם לבלום את חדירתם של הארגונים ה"פורשים" מיסודה של בית"ר לדרום-תל-אביב. רבים מבני הנוער בשכונות הדרומיות של העיר אהדו את הפורשים ונטלו חלק משמעותי בפעילותם. בין השאר הוקמו בשכונות הדרומיות של העיר גם קבוצות כדורגל שזוהו עם האצ"ל ובית"ר. כמעט לכל שכונה בדרום-תל-אביב הייתה קבוצת כדורגל שנקראה "השחר". "השחר" ישראל, "השחר" שמואל, "השחר" יעקב, "השחר" ניסים, "השחר" הכובש ו"השחר" נמרוד ("נמרוד" היה הכינוי המחתרתי של יעקב זלוטניק, יליד 3 באפריל 1926, שנהרג בהתקפה של ארגון האצ"ל על משטרת רמת-גן ב-23 באפריל 1946, אותה התקפה שבה נתפס דב גרונר (23 באפריל 1946, 1952).

"השחר", נמרוד, 1950, הקבוצה שהוקמה בגבעת נער וזוהתה עם האצ"ל. עומדים: ראשון מימין יצחק מאיו, שני לא מזוהה, שלישי שמשון, רביעי זבולון אייכן, חמישי, שישי ושביעי לא מזוהים. כורעים: ראשון מימין פנחס (פטקה) יהודיוף, ליפא שדה, בטו, מואיז. התמונה והזיהוי: זבולון אייכן. אני מודה לו מקרב לב.

עוד סיבה להקמת "השחר" הייתה רצונו של דוד בן גוריון ליצור בארץ ישראל המתהווה "כור היתוך" או "כור מצרף". כור היתוך הוא מושג מטפורי לתהליך שינוי של חברות הטרוגניות המורכבות מאנשים שהגיעו מרקעים שונים: תרבותיים, חברתיים, אתניים ודתיים. תהליך זה מושג באמצעות חיים זו ליד זו ואימוץ של מאפיינים תרבותיים. בן גוריון תיאר את התהליך החברתי שיש לעבור במטרה לאחד בין פלגיו השונים של העם בנאום שנשא בפני מפקדי פיקוד הגדנ"ע (29 בנובמבר 1951), ובתוך כך תיאר את המצב החברתי בארץ. לדבריו כתוצאה מהעליות הגדולות לא הפכנו לעם אחד אלא לבליל של שבטים הדוברים איש את שפתו וחיים איש את אורחות חייו ומנהגיו:

ברגע שהיהודי עולה מעיראק ארצה – הוא נעשה יהודי עיראקי, והדגש הוא על עיראק, וכשהיהודי עיראקי ויהודי רומני נפגשים במחנה-עולים אחד או במעברה אחת, הם מרגישים קודם כל ההבדל, המרחק, המחיצה שביניהם. אין הם יכולים לדבר איש אל רעהו, וכל הליכות-חיהם הן שונות. ליהודי הרומני שכנו הוא עיראקי, וליהודי העיראקי שכנו הוא רומני. והוא הדין תימני ופרסי ומרוקני. אין זה ערב-רב – כי לא בנקל ולא במהרה מתערבים זה בזה, אלא זהו מפגש של שבטים שונים ורחוקים זה

מזה; ואולי יותר נכון להגיד – אוסף של קרעים שאינם מתאחים, ושרק על-ידי התקבצותם יחד בארץ מתגלים ההפרשים וההתהוות שביניהם... גם חוק חינוך חובה שנחקק אינו עוזר לפתור את המצב משום שרבים מבני הנוער נושרים מלימודים, כבר במהלך לימודיהם בבתי הספר היסודיים. (בן-גוריון, 1971)

התקנו חוק חינוך-חובה כללי. חוק זה חל על ילדים בני 6–13. ואין ספק שבית-הספר היסודי הוא כור המצרף הנאמן, אם כי אולי לא מספיק, של האומה. אבל יש רבבות נוער עולה שהם למעלה מגיל זה, ובית-הספר היסודי לא יגיע עדיהם. בגילים שבין 14 ו-18, כלומר בגיל שמעבר לבית-ספר חובה ולפני חובת שירות בצבא, יש כמאה אלף נערים ונערות. אולי רק כעשרים אלף מאלה לומדים בבתי-ספר תיכוניים ובתי-ספר מקצועיים; רבים משמונים אלף הנערים והנערות לא קיבלו שום חינוך עברי או כללי, וגם בארץ הם נשארים ללא טיפול חינוכי, ונוער זה – הוא עתיד האומה. את תיקון המצב והדרך להתמודדות אותו רואה בן-גוריון בגדודי הנוער:

וזהו היעוד ההיסטורי הגדול של גדנ"ע: לחנך נוער זה, בין שזה נוער לומד, או נוער עובד או נוער הרחוב, המופקר לבטלה ולבערות ואולי גם לחיי-פשע, ולעשותו מנוף מרכזי לתמורה המוסרית, התרבותית, החברתית, שיש לחולל ביישוב מנומר ורב-קרעים, על-מנת לצרפו ולמזגו ליחידה היסטורית, יחידת רצון ושאיפה לשון וכוח ויצר ומאוויו יצירה... אולם גדנ"ע הוא יותר מ"מכונה" לצה"ל. אם גדנ"ע יצליח להקיף את כל הנוער בגילים של 16-18, בגילים שבהם מעוצבת דמותו של האיש המבוגר, ייהפך באמת לבית-היוצר של אומה אחידה, מלוכדת, מושרשת באהבת מולדת, מופעמת ביצר חלוצי ובכוח גבורה. אחדות האומה תיכון רק על אל. (בן-גוריון, 1971)

השירות במסגרת הגדנ"ע נחשב כמסגרת הראויה ביותר לחינוך חלוצי של הנוער הישראלי ולקיום הכשרה קדם צבאית. תפקידו של הגדנ"ע נתפס בעיני הנהגת המדינה ודוד בן גוריון בראשה: "כחינוך הנוער, לרבות נוער הרחוב המופקר לבטלה ולבערות ואולי גם לחיי פשע לעשותו מנוף מרכזי לתמורה המוסרית, תרבותית, חברתית שיש לחולל ביישוב" (צמרת, 1997, עמ' 94).

מפקדי ההגנה בתל-אביב סברו כי ניתן יהיה להשיג את אותן מטרות שמנתי על ידי פתיחת מועדונים בפרברים לחברי האגודה ובני משפחותיהם, קיום הרצאות, הצגות, קונצרטים, תערוכות ופעולות תרבותיות שונות למיניהן, טיולים וסיורים בארץ, נקודות יישוב ותיקות וחדשות, מפעלים תעשייתיים ועוד, הפצת ספרי תרבות וחינוך והוצאת עלון פנימי בשם "השחר", אימון, חינוך גופני וספורטיבי, מגרשי ספורט, תחרויות ועוד. הפעילות הספורטיבית והפעילויות הנלוות נועדו להוות את אותו "כור היתוך" שדיבר עליו דוד בן-גוריון, ולאחד את צעירי דרום תל-אביב לכלל מקשה אחת ללא הבדלי מוצא. עוד נקבע כי המוסד הוא אוטונומי, הנהלתו תיבחר באספה כללית, אולם הוא יהיה מסונף לוועד הלאומי של כנסת ישראל.

התוכנית שהתגבשה במפקדת ההגנה הייתה להגדיל את מספרם של בני הנוער המאורגנים לכ-2000 ולארגנם במסגרת של ארבעה גדודים שעליהם יוטלו משימות שונות כדוגמת קשר, הדבקת כרוזים, תצפיות, סיורים, עזרה ראשונה ועוד. אגודת "השחר" הוקמה רשמית ב-26 בפברואר 1947. האגודה נרשמה כחוק ב-8 ביוני 1947

בתור "אגודה לתרבות חינוך וספורט "השחר" בפרברי תל-אביב, יפו, רמת-גן ובני ברק". להקמת "השחר" קדמה פעולה הסברתית ענפה שכללה בין השאר גם הדבקת כרוזים ומודעות על חזיתות הבתים ובחנויות בדרום תל-אביב.

למפקד "השחר" התמנה משה (מישה) איידלברג שרכש ניסיון בעבודה עם בני נוער עוד בהיותו באודסה שברוסיה. "בראש ובראשונה עמדנו בפני הבעיה כיצד למשוך נוער זה [הכוונה לנוער השכונות] ולאיוזו מסגרת להכניסו... סיכמנו שיש להקים מסגרת טרום צבאית שבה יקבל הנוער חינוך צבאי ביחד עם אפשרות לבילוי זמנו החופשי... חשבנו שהדרך הטובה ביותר היא הקמת מועדונים לבני הנוער בפרברים" ... (א.ת.ה, עדות משה איידלברג, 2574). סגנו היה לוי פילוסוף, קציני ההדרכה היו פנחס גוטמן ומשה צ'יזיק איילון. קצין ההסברה של "השחר" היה אפרים ברזילי.

בחודש ינואר 1947 עברה מחלקה של חי"ש (חיל שדה) תל-אביב הכשרה קצרה מאוד במטרה להסב את חניכיה למדריכי גדנ"ע. ההכשרה התבצעה במקווה ישראל בהדרכתו של אפרים ברזילי ומייד אחריה הפכו חייליה למדריכי גדנ"ע ב"השחר" תל-אביב. המדריכים נבחרו בזכות מספר אפיונים: האחד, כמובן, הצלחתם בקורס, אפיון אחר היה החובה להיות קרובים לחניכיהם במוצאם העדתי ובהווי חייהם. הם היו גם חייבים להשתתף בהשתלמויות מיוחדות שנערכו מעת לעת (א.ת.ה, עדות אפרים ברזילי, 3927, ארכיון צה"ל, דין וחשבון על פעולת האגודה מאגודת "השחר" למטה חטיבת קריית תל-אביב מ-10 ביוני 1947; ארכיון צה"ל, מכתב ממטכ"ל אכ"א לאיסר בן צבי מ-8 בספטמבר 1948 על פעילותה של אגודת "השחר" 59/321; ארכיון צה"ל, מכתב ממטכ"ל אכ"א לאיסר בן צבי מ-8 בספטמבר 1948 על פעילותה של אגודת "השחר" 17/539). מגימנסיה הרצליה הגיעי 40 בנות מתנדבות לעזרה עם נוער הפרברים. מועדון "השחר" הראשון נפתח בבית ספר ביאליק תל-אביב לנוער משכונת שפירא. המשרד הראשון של "השחר" בשכונה נפתח בבית החרושת לקרח של דוד קלמנט. שני המועדונים הבאים נפתחו בשכונת התקווה ובבית הספר "תחכמוני". תוך זמן קצר מנו מועדוני "השחר" כאלף תלמידים (פורמן, 2023).

בית הגדנ"ע בשדרות הר-ציון, שכונת שפירא. מימין עומד ניסן ניסנוב, שוני מושקוביץ ומשה רכטמן. התמונה: זבולון אייכן, הזיהוי: יוסי משולם – אני מודה לשניהם.

בני הנוער התגייסו בגיל 11 "לפלוגת החותרים", ובגיל 13 עברו לפלוגת "המעפילים". בני ה-16 הפכו גדנ"עים של ממש שפעלו במסגרת "גדוד נחשונים" "השחר". בני הנוער ב"השחר" זכו לקבל מלבד האימון הפרה-צבאי שניתן במסגרת הגדנ"ע גם מסגרת חינוכית שנועדה להשלים להם את מה שהחסירו בבית הספר ובבית. בני הנוער שהגיעו ל"השחר" לא השלימו בדרך כלל את חוק לימודיהם במסגרות החינוכיות הרגילות, לעיתים היו להם מספר מועט של שנות לימוד. בדרך כלל עסקו בני הנוער האלה בעבודות מזדמנות כגון רוכלות זעירה, עזרה בשוק, ניקיון ועוד. מלחמת הקיום הזו הפכה את אותם בני נוער לחשדנים. לא תמיד הם האמינו שאגודת "השחר" נוסדה במטרה לעזור להם. חרף הקשיים הקיפה פעולת "השחר" בתחילת שנת 1949 עשר פלוגות שפעלו בכל דרום תל-אביב: שכונת התקווה, שכונת שפירא, אבו כביר, סלמה, גבעת עוז, כרם התימנים בית יוסף, גבעת רמב"ם, בית יעקב והגר"א. לאחר הקמת המדינה נשלחו חלק מחניכי "השחר" לעבור קורס מדריכים; אותם בני נוער שהוכשרו לכך חזרו להדריך במועדונים שהוקמו בדרום תל-אביב. בני הנוער נשלחו בחופשות הממושכות למחנות עבודה בקיבוצים ובמושבים (המכון לחקר תנועת העבודה והחלוץ על שם פנחס לבון, תל-אביב, v126-6, להלן א.מ.ל. ראו גם רשימת מקבלי משכורות, "השחר" תל-אביב, אפריל 1948. "השחר" גדנ"ע הפרברים, דין וחשבון, 25 בפברואר 1949, מספר 162, א.מ.ל., v126-4. ראו גם ארכיון צה"ל, "תערוכת עמל כפיים" דיווח מ"השחר" תל-אביב לאיסר בן צבי, מ-10 בפברואר 1949 (17/599). נוסף על ההכשרה הפרה-צבאית שהתקיימה במסגרת "השחר" הושם דגש גם על פעילויות חברתיות-חינוכיות כגון חוגים לחליליות, שירה בציבור, חוג דרמטי, כדורגל, כדורסל, וכן ארגון תערוכה שנקראה בשם הסמלי "עמל כפיים", אשר התקיימה בכל סניפי "השחר". התערוכה כללה עבודות שנעשו בקרטון ונייר, עבודות רפיה, עבודות שנעשו בחבלים, מוצגים ממתכת ואבן, הרצאות ועוד. עוד התקיימו גם מסעות וטיולים להכרת הארץ וקורסי מ"כים (מפקדי כיתות) לבני הנוער שנמצאו ראויים לכך ("השחר", גדנ"ע הפרברים", דין וחשבון, 25 בפברואר 1949, מספר 162, א.מ.ל., v126-4). "צעירי השכונה וגם המבוגרים אהבו את מועדון הגדנ"ע. כאן יכולה הייתה אימא הדואגת למצוא את ילדה, לכאן היו מגיעים נערים בודדים שחיפשו חברה, לכאן הם באו ובאים מהכבישים, מהרחובות לכאן הם עלו בהידרדרות שהחלה אצל צעירים לא מעטים" (רותם, 1971).

גדנ"עי "השחר" התגייסו לחטיבת קרייתי ובעיקר לגדוד 43 שקיבל את הכינוי "גדוד הפרברים". בחודש דצמבר 1947, כשהוקמה חטיבת גבעתי צורף גדוד 43 לחטיבה. כמו כן נטלו גדנ"עי "השחר" חלק בלתי מבוטל בשלוש גזרות הלחימה שבהן התרכזה הפעילות הצבאית בתל-אביב ובערים סביבה (סלוצקי, תשל"ג).

סיום פעילותם של מועדוני "השחר"

ב-12 בספטמבר 1948 פרסם ראש המטה הכללי רב אלוף יעקב דורי הוראה מפורשת לגיוס הנוער לשורות הגדנ"ע, החל מגיל 13:

גדודי הנוער של צבא הגנה לישראל יהיו יחידה עצמאית שתקרא גדנ"ע... עם הקמת הגדנ"ע יעברו כל יחידות הגדנ"ע הקיימות כיום והכפופות למפקדי מחוזות ומרחבים לפיקודו של מפקד הגדנ"ע... כל הציוד, החימוש וסידורי האכסון

המשמשים כיום את גדודי הנוער בארץ יועברו לרשות הגדנ"ע... ("הנדון גדודי הנוער, גדנ"ע", מטכ"ל, ח/0 109 מ-12 בספטמבר 1948, ארכיון צה"ל, 46)

הוראתו של הרמטכ"ל דורי חלה גם על מועדוני "השחר". למען הסר ספק, ב-9 בנובמבר 1948 נשלח מכתב אל מטה אגודת "השחר" מאת אגף הנוער והתרבות הגופנית שבו נכתב:

בהתייחס לפקודתו של ראש המטה הכללי י דורי מ-12 בספטמבר 1948 פקודה זו אינה משאירה מקום לקיום איגוד כל שהוא של נוער הקשור לצבא ההגנה שלא בסמכויות כפי שהם הוגדרו בפקודה הנ"ל... עלינו להודיעכם כי מיום י"ג חשוון 18 לנובמבר 1948 שעה 12.00 יחדל להתקיים המטה המיוחד לאגודת "השחר" וכל סמכויותיו עוברים לאגף הנוער. (מכתב, א/155 9 בנובמבר 1948, ארכיון צה"ל, 17)

משמעותה של הפקודה שניתנה על ידי הרמטכ"ל דאז הייתה סיום פעולתם של מועדוני "השחר" במתכונתם הקודמת, ויותר אימוני גדנ"ע ופעילות חברתית וכדורגל בצידם. הפעילות העיקרית שהתקיימה בהם החל בשנים 1949-1950 הייתה כדורגל, כמובן בצד אימוני הגדנ"ע. סגל המדריכים הורכב ברובו מחילי חובה, מדריכי גדנ"ע ששירתו בבסיס הגדנ"ע בשייח מוניס תחילה בשם "השחר" ולאחר מכן בשם גדנ"ע (יסיום פעולתו של מועדון השחר, 1949; ראו גם, ארכיון צה"ל, 69/18. דיווח מגדנ"ע "השחר" למפקד הגדנ"ע מטה ארצי, 30/119 ביוני 1949, "מחנה עבודה ל-50 חניכים בקיבוץ אלונים מ-1 באוגוסט 1949 עד 1 בספטמבר 1949").

משה איידלברג ערער על ההחלטה הזו בפני יוסף יזרעאלי שהיה באותה התקופה ממלא מקומו של ראש המפקדה הארצית של ההגנה. במכתבו ליזרעאלי מנה איידלברג את הישגיה של "השחר" במהלך השנה הראשונה לקיומה. האגודה טיפלה בכ-2000 בני נוער שעברו דרכה והיא מטפלת בעוד כ-3000 בדרום-תל-אביב. בשל החשיבות הרבה שנודעת לפעילותה הציע איידלברג להשאיר את "השחר" במתכונתה הנוכחית ולא להכפיף אותה למשרד הביטחון (מכתב מ-18 בנובמבר 1948, ארכיון צה"ל, 17).

גם ראשי תנועות הנוער (בעיקר מצידה השמאלי של המפה הפוליטית) התנגדו לפקודת מבנה הגדנ"ע שפרסם יעקב דורי בהוראתו ובהנחייתו הישירות של דוד בן-גוריון. הם התנגדו להורדת גיל הגיוס וכן טענו כי הפקודה משקפת רצון להקים ארגונים מיליטריסטיים שיהיו כפופים אך ורק להוראותיו הישירות של דוד בן-גוריון ויפעלו לפי הוראותיו והוראות הנאמנים לו בלבד (פז, 2016).

מסעות המשחקים לקפריסין

קבוצת גדנ"ע יהודה הייתה קבוצת הנוער הראשונה שיצאה למסעות משחקים מחוץ לגבולות ישראל. בתחילת שנות השישים של המאה הקודמת שיחקה הקבוצה פעמיים בקפריסין. במסעות המשחקים האלה ייצגו כדורגלני הגדנ"ע את מדינת ישראל ואת צה"ל. הם טסו במטוסים צבאיים, לבשו לעיתים מדים (בעיקר במסעות הראשונים) ולוו על ידי קצינים ונגדים. הקשר בין צה"ל ליחסים הדיפלומטיים ולקשרי החוץ של מדינת ישראל בלט כבר בראשית שנותיה של המדינה. ספורטאים

שימשו כשגרירי המדינה כבר בעיצומה של מלחמת השחרור. בחודש ספטמבר 1948 שיחקה נבחרת ישראל בארצות הברית. כל השחקנים שהשתתפו במסע היו חיילי צה"ל. השחקנים שוחררו מיחידותיהם בחודש שקדם למסע ושהו במחנה צבאי. מי שהיה ממונה על הכנתם היה רב-סרן יעקב פרחי, איש "הפועל". השימוש בחיילים נועד להשיג מספר מטרות: הראשונה הייתה הצגת המדינה הצעירה כראיה לעצמאותה; השנייה הייתה ליצור הזדהות עם המדינה שעדיין נלחמה על עצמאותה; השלישית הייתה להגדיל את סכומי הכסף שנתרמו במהלך המסע. הפעילות בגדני"ע שהחליף את החג"ים (חינוך גופני מורחב), שהיה נהוג בתקופה שלפני הקמתה של המדינה, לא הייתה שונה במהותה מזו שהייתה נהוגה בצה"ל. בחודש מאי 1957 הגיעו לארץ נבחרות הצבא הצרפתי בכדורגל ובכדורסל ושיחקו באצטדיון רמת-גן מול הנבחרות המקבילות של צה"ל. גם הרכב הנבחרת שייצגה את מדינת ישראל באולימפיאדת מלבורן נקבע על ידי אל"מ שמואל סוחר. סוחר היה זה שקבע גם את הרכבה של נבחרת ישראל לשני משחקיה מול נבחרת ברית המועצות ביולי 1956. בהמשך התהליך של מעורבות הצבא בחיי הספורט בארץ שוחררו קצינים מצה"ל על מנת לעמוד בראש מוסדות מובילים בספורט הארץ ישראלי, דוגמת דב אלדובי שפיקח על הכשרת המורים לחינוך גופני במכון וינגיט. אריה הלוי הגיע מצה"ל שבו היה ראש ענף אמון גופני ומונה להיות המנהל הכללי של מכון וינגיט (כרמי, 2019).

מועדון הכדורגל של הגדני"ע כלל ארבע קבוצות: גדני"ע ניסים, נערים ב, לגילאי 14-13, גדני"ע יעקב, נערים א, לגילאי 15-14, גדני"ע עודד וגדני"ע יהודה, שנקראה על שמו של יהודה גלפנד שהיה חייל בגדוד "הפרברים", גויס לגבעתי ונהרג ב-7 ביוני 1948 בקרב על ניצנים (פורמן, 2023). גדני"ע יהודה וגדני"ע עודד היו מיועדות לגילאי 18-16. גדני"ע יהודה שהייתה הקבוצה האיכותית שבה שיחקו הכדורגלנים הטובים ביותר, הופיעה בליגה העילית לנוער מחוז דרום. קבוצת גדני"ע עודד הופיעה בליגה העילית לנוער, מחוז צפון.² הקבוצה זכתה גם שלוש פעמים בגביע המדינה לנוער (גביע קרנר לגדני"ע תל אביב, 1954). הפעם הראשונה הייתה ב-10 ביולי 1954 (גדני"ע יהודה אלוף הנוער, 1955). הפעם השנייה הייתה ב-27 בנובמבר 1962 (קרן-צבי, 1962). הפעם השלישית הייתה ב-30 באוקטובר 1963 (וילנצ'יק, 1963).

קפריסין זכתה בעצמאותה בשנת 1960 לאחר מאבק עיקש בבריטניה ששלטה באי החל משנת 1878. במשטר העצמאי החדש שהוקם באי היה הארכיבישוף מקאריוס היווני הנשיא, ואילו ד"ר פאזיל קוציק שייצג את המיעוט התורכי היה סגנו. המאבק של תושבי האי בבריטים והצלחתו יצרו קרבה בין קפריסין לישראל. המאבק בבריטים, דוד מול גלית, הצלחת המאבק וקבלת העצמאות תרמו להידוק הקשרים בין שני העמים. נוצרה שותפות גורל מול מי שנחשב לאויב משותף (יגר, 2021).

קפריסין יצאה חבולה ומדממת ממאבק הדמים שניהלה מול הבריטים החל משנת 1955. מחתרת האאוקה (EOKA), המחתרת הקפריסאית שלחמה בבריטים, ניסתה למעשה מהרגע הראשון להתגבר על שורה של בעיות מורכבות שהערימו קשיים רבים על מהלכם התקין של חיי היום-יום באי: רוב יווני-נוצרי לעומת מיעוט תורכי-

² ריאיון עם גלילי דרחי, מנהל ומאמן בקבוצות הגדני"ע. בשנים שקדמו למסעות המשחקים לקפריסין זכו שחקני הקבוצה פעמיים באליפות המדינה לנוער. הפעם הראשונה הייתה בעונת המשחקים 1955/1954 (גדני"ע יהודה אלוף הנוער, 1955), והפעם השנייה הייתה בעונת המשחקים 1960/1959 (ליפובסקי, 1960).

מוסלמי, חקלאות מיושנת, חוסר בהשקעות, מאזן יצוא שלילי ועוד. על מנת להתגבר על מכלול הבעיות חיפשו הקפריסאים בעלות ברית שיסייעו בידם לפתור אותן. דומה היה שאחת המועמדות המתאימות לכך הייתה מדינת ישראל שחגגה יום הולדת 12 בשנת 1960 אבל גברה, בדרך לחגיגת בר-המצווה, על בעיות רבות שהיו עכשיו, בחלקן, מנת חלקה של קפריסין. על רקע זה נעשו ניסיונות ליצור שיתוף פעולה פורה בין קפריסין "הצעירה" לישראל, אחותה הבוגרת.

בניסיונות אלה בלט חלקו של המיעוט התורכי-מוסלמי ומי שהנהיג אותו ד"ר פאדיל קוציק, סגן נשיא קפריסין. ייעוץ חקלאי, קשרים מסחריים, תמיכה פוליטית, ביקורים הדדיים של בעלי תפקידים ושרים היו למעשה עניין שכיח ורגיל במערכת היחסים שנרקמה בין קפריסין בכלל, המיעוט התורכי בה ומדינת ישראל.

לקפריסין העצמאית ולמדינת ישראל הצעירה היו כאמור אינטרסים משותפים. ישראל ביקשה את תמיכתה הפוליטית של קפריסין, בעיקר מול מדינות ערב, בדיונים שעסקו בגורלם של הפליטים הערביים (מכתבו של זאב לוי, שגריר ישראל בניקוסיה, אל משרד החוץ, מחלקת מערב אירופה, מ-3 ביוני 1961). במכתבו למשרד החוץ הישראלי דיווח זאב לוי על מגעים שהיו בינו לבין סגן הנשיא התורכי פאזיל קוציק. בשיחות הללו הבטיח לו קוציק כי יפעל בכל הדרכים האפשריות למנוע ממקריסוס הצהרה אנטי ישראלית בעת ביקורו במצרים. ב-5 באוקטובר 1961 נפגש חיים יחיל שהיה אז מנכ"ל משרד החוץ עם ראשי העדה התורכית באי. על הנושאים שהועלו בפגישה הוא דיווח במכתב מאותו היום לגולדה מאיר, שרת החוץ. בפגישה זו ביקשו ממנו ראשי העדה את עזרת מדינת ישראל בפיתוח החקלאות באי, סיוע טכני, ייעוץ חקלאי ויצירת קשרים כלכליים בין המדינות (מכתבו של חיים יחיל, מנכ"ל משרד החוץ לגולדה מאיר, שרת החוץ מ-5 באוקטובר 1961, ארכיון המדינה, 130.2 חצ/57/3344).

בעיקר בלט הרצון לקשור קשרים עם מדינת ישראל בקרב בני המיעוט התורכי באי. בתאריכים 17-27 ביולי 1961 ביקרה בארץ משלחת רשמית תורכית-קפריסאית (מכתבו של שמואל בנצור מנהל מחלקת מערב אירופה אל זאב לוי, שגריר ישראל בניקוסיה, מ-21 ביולי 1961, ארכיון המדינה, 130.9 חצ / 2 / 234). בשנת 1962 נחתם אף חוזה מסחרי (אחד מני רבים) בין ישראל לקפריסין (חוזה כלכלי, 7 במאי 1962, ארכיון המדינה, 130.02 חצ/3/4325, ארכיון המדינה, ח. 130.9 חצ / 4 / 2341). קפריסין שימשה באותה תקופה גם כיעד מועדף לישראלים שנסעו לשם לחופשה ולהבאת מוצרים שנמכרו במחירים מוזלים. אני משער כי קפריסין נבחרה כיעד מועדף למסע המשחקים של הגדנ"ע הן בגלל קרבתה לארץ והן בשל ההוצאות הזולות יחסית למסע כזה לעומת יעדים אחרים מרוחקים יותר. למימון מסע משחקים כזה, אירוח ושהייה נדרשו סכומי כסף גבוהים. אף קבוצה גם מהוותיקות לא הייתה יכולה לאפשר זאת למימון מסע משחקים עבור קבוצות הנוער שלה. במקרה של גדנ"ע יהודה הגיעו הכספים למימון מסעות המשחקים מתקציב משרד הביטחון ומשרד החוץ (מכתב אכ"א, 6 בפברואר 1963 רשימת היוצאים, 21 במספר, תשלום דמי כיס והוצאות נלוות, ארכיון צה"ל, 101/1047/1003).

הסיבה השנייה לבחירתה של קפריסין למסע המשחקים הייתה הניסיונות שנעשו במהלך השנים מאז קום המדינה על ידי משרד הביטחון מול ההתאחדות לכדורגל שתכיר בקבוצות הגדנ"ע כקבוצות כדורגל הפועלות במסגרתה. קבוצות

הגדנ"ע לא השתייכו לאף ארגון ספורט מאלה שפעלו במדינה, אף על פי שפיקוד הגדנ"ע ומשרד הביטחון ניסו במהלך השנים לשנות את ההחלטה הם נדחו ב"לך ושוב" בנימוק שלגדנ"ע אין קבוצת בוגרים. החלטה זו שונתה בסוף שנת 1963 בעקבות הצלחותיה של קבוצת גדנ"ע יהודה בליגה, בגביע ובקפריסין (חליפת מכתבים אינטנסיבית בין ההתאחדות לכדורגל בישראל לפיקוד הגדנ"ע במהלך כל שנת 1962, ארכיון צה"ל, 101/1047/1003).

הסיבה השלישית הייתה העובדה כי מסעות המשחקים לקפריסין נעשו בעיקר לפי הזמנת שלטונות האי שייצגו את המיעוט התורכי.

סיבה נוספת הייתה גם העובדה ששנת 1960 הייתה נקודת מפנה ביחסי הספורט בין קפריסין העצמאית למדינת ישראל הצעירה. בשנה זו התמודדו פעמיים נבחרות ישראל וקפריסין במשחקים רשמיים על הזכות להעפיל למשחקי גביע העולם שהתקיימו בשנת 1962 בצ"ל. במשחק הראשון שנערך בקפריסין ב-13 בנובמבר 1960 סיימו שתי הנבחרות את המשחק ביניהן בתיקו אחד (בן-אברהם, 1960). במשחק השני שהתקיים ברמת גן ב-27 בנובמבר 1960 ניצחה נבחרת ישראל את יריבתה בתוצאה 6:1 והעפילה לשלב הבא במשחקי גביע העולם (בן-אברהם, 1960). באווירה שנוצרה בין שתי המדינות ניתן היה לשלב בקלות יחסית מפגשי ספורט. העובדה שמישראל הגיעו שחקנים, לבושים מדי צה"ל, במטוסים צבאיים, מלווים בקציני צבא בכירים תרמה להאדרת האירוע ולרצון לשותף פעולה.

משרד הביטחון ופיקוד הגדנ"ע ניסו ל"נצל" את פתיחתו של חלון ההזדמנויות הספורטיבי ולשלב גם את קבוצת גדנ"ע יהודה בפעילות הספורטיבית. מי שארגנו, תכננו, פעלו והיוו את הרוח החיה בתכנון המסעות לקפריסין היו שניים: שמואל (שוני) מושקוביץ ועמי פוסטול, לימים פזטל. שניהם יוצאי פיקוד הגדנ"ע ושירתו בבסיס שהיה ממוקם בשייח מוניס.

שמואל (שוני) מושקוביץ

שמואל (שוני) מושקוביץ נולד בהונגריה בשנת 1929. בהיותו בן שנתיים עלתה משפחתו לארץ והתגוררה ברחוב יסוד המעלה בתל אביב. כרבים מבני הדור הצעיר באותה תקופה הוא עבר את מסלול ההכשרה של הגדנ"ע וכך הגיע כמדריך להיות עוזרו של מוניה גושן שהקים את מועדון "השחר". כאשר פרש גושן מתפקידו מילא שוני את מקומו החל משנת 1950. כאשר עזב מוניה גושן את המועדון, הופסקה בו הפעילות. ההתאחדות לכדורגל הקציבה לשוני עשרה ימים להמשך הפעילות, והוא הצליח להעמיד בפרק זמן זה ארבע קבוצות, והפעילות במועדון נמשכה. הציוד במועדון כלל באותה תקופה ארבעה כדורים ו-12 זוגות נעליים. שוני עצמו אימן שתי קבוצות כל יום. במהלך השנים הוא עבד כאזרח עובד צה"ל בדרגת בח"ק (בחזקת קצין), דרגה המקבילה לדרגת רב סרן. לזכותו של שוני ניתן לזקוף את הצלחותיהן של קבוצות הגדנ"ע, תוארי האליפות, הזכייה בגביע המדינה והטיפול המסור וחסר הפשרות בבני הנוער שגדלו בדרום תל-אביב שעבורם הייתה הפעילות במועדוני הגדנ"ע של שוני שלב אחרון לפני הידרדרותם לפשע. בין בוגריו הרבים של המועדון, שכולם היו בני טיפוחיו של שוני, ניתן למצוא את יאיר נוסובסקי (הפועל כפר-סבא ונבחרת ישראל), דני מאנו, לופא קדוש (שניהם מקבוצת הכח), מיכאל (מיקי) מיכאלי (מכבי תל-אביב, מכבי יפו ונבחרת ישראל), אמציה לבקוביץ (הפועל תל-אביב ונבחרת ישראל), שמעון בן-יהונתן (הפועל תל-אביב), רחביה רוזנבוים (הפועל תל-אביב

ונבחרת ישראל), יוסי חיסדאי, יחזקאל קצב (מכבי יפו ונבחרת ישראל), האחים נחמיה ומשה חליבה (בית"ר תל-אביב), יורם מור (הפועל כפר סבא), גלילי דרחי (שמשון והפועל פתח תקווה), משה וחיים יחיאל (הכח בני יהודה והפועל פתח תקווה), סמי שאולי (הכח), אליעזר וילנסקי (מכבי תל-אביב) חיים רביבו (אשדוד, הפועל תל-אביב, מכבי חיפה ונבחרת ישראל), סלים טועמה (הפועל תל-אביב ונבחרת ישראל), יוסי משולם (שמשון), משה סימן טוב (הכח), יצחק אשכנזי (הפועל חיפה והכח), שמואל רודיטי (הכח), צבי (ציקו) פרקש (הכח ונבחרת ישראל), עזרי ארלנדס (מכבי פתח-תקווה), אלי אהרונוב (מכבי פתח-תקווה) ורבים אחרים.

על ימיו הראשונים של מועדון הגדנ"ע סיפר שוני מושקוביץ כך: המגרש הראשון שעליו התקיימה פעילות ספורטיבית היה מגרש "באסה" (לימים אצטדיון בלומפילד), ואילו המועדון היה בבית ספר תחכמוני. כשנלקח מהמועדון מגרש "באסה" הוא עבר לשכונת שפירא לרחוב שדרות הר ציון, שם היה גם מגרשו הביתי. לאחר שלוש שנים כאשר במקום נסלל כביש חדש הועתק המועדון למשכנו באבו כביר. המגרש היה מלא בגזעי עצים ואבנים גדולות, שוני הביא עימו 50 טוריות, וכך בכל יום אחרי האימון היו החניכים נשארים איתו ומיישרים את השטח (פריזאט, כנראה שנת 1978).

תעודת המאמן של שוני מושקוביץ (גדנ"ע יהודה). אני מודה מקרב לב לגלילי דרחי.

פזטל עמי, עמיחי (פוסטול)

עמי פזטל נולד בינואר 1936 (נפטר ב-14 בפברואר 2023) וגדל בגבעתיים. בנעוריו לא היה קשור כלל לכדורגל, ושימש עד לשירותו הצבאי כמדריך נוער בבסיס הגדנ"ע בשייח מוניס. בבסיס הכיר עמי את שוני. שוני השפיע עליו רבות סביב העיסוק בענף הכדורגל. בתחילת שנות השישים של המאה הקודמת עבר עמי קורס למאמני כדורגל שהתקיים במכון וינגיט. עמי אימן את קבוצת גדנ"ע יהודה בשנים 1961-1963, ולאחר מכן עבר לאמן בקבוצת שמשון תל-אביב. במקביל השלים לימודי עריכת דין באוניברסיטה העברית בירושלים, כתב בעיתון מעריב ובעיתון "במחנה גדנ"ע". הוא ניהל במשך שנים רבות את התוכנית "שירים ושערים" ברדיו, והיה דיין בבית הדין המשמעתי והעליון של ההתאחדות לכדורגל. על מועדון הגדנ"ע אמר לי עמי כך: "מועדון הגדנ"ע היה יותר ממועדון כדורגל הוא היה מועדון חינוכי, חברתי שנתן מענה לבני הנוער בדרום תל-אביב". המועדון הכין פעילויות שונות עבור הנערים ששהו בו שלא היו קשורות בהכרח לכדורגל – ערבי שירי, עבודות בקיבוצים, שירות בבסיסי

הגדנ"ע, בעיקר בבאר אורה, טיולים ברחבי הארץ, מסעות הגדנ"ע והוצאה לאור של כתב עת של המועדון "כראות עיני", שעמי היה אחד מעורכיו.

קבוצת גדנ"ע יהודה ביום הטיסה לקפריסין, 3 בדצמבר 1961, בבסיס הגדנ"ע בשייח מוניס עומדים מימין לשמאל: יגאל קליין, עמנואל מרזיוף, יחזקאל קצב, משה מאיה, ישראל בוטשווילי, משיח קולונגי, אמנון בן שלום, יוסי בן-יוסי, מיקי מיכאלי, יושבים מימין לשמאל: דוד קרקו, יוסי משולם, יצחק מור חיים, אריה שאשא, יקיר טוביה, סמי שאולי. אני מודה מקרב לב ליוסי משולם על התמונה ועל זיהוי השחקנים.

המשחקים בקפריסין

מסע המשחקים הראשון של קבוצת הגדנ"ע לקפריסין התקיים כאמור בחודש דצמבר 1961. הקבוצה טסה בחנוכה לאי השכן וקיימה בו שני משחקים. המשחק הראשון התקיים ב-4 בדצמבר 1961. במשחק זה התמודדה קבוצת הגדנ"ע מול נבחרת נוער קפריסאית של בתי הספר התיכוניים התורכיים באי ונוצחה בתוצאה 3:1 ('קבוצת חמת לקפריסין', 1961). משחק השני של קבוצת הגדנ"ע התקיים ב-6 בדצמבר 1961. במשחק זה ניצחה קבוצת הגדנ"ע את קבוצת אומניה קפריסין (עד גיל 20) בתוצאה 1:0 (וילנצ'יק, 1961).

קבוצת גדנ"ע יהודה ביום טיסתה השנייה לקפריסין בשדה דב. עומדים משמאל לימין: ישראל בוטשווילי, יקיר טוביה, סמי שאולי, עמנואל מרזיוף, אמנון בן-שלום. אני מודה מקרב לב ליוסי משולם על התמונה ועל זיהוי השחקנים.

חווייה בלתי נעימה ציפתה לכדורגלני הגדנ"ע בשובם ארצה. הם עמדו לנחות במטוס דקוטה צבאי בשדה דב. כ-30 דקות לאחר ההמראה נדם לפתע אחד ממנועיו של המטוס. שחקני הקבוצה וחמשת מלוויהם התבקשו לחגור את חגורות ההצלה ולהיות מוכנים לנחיתה חירום בים. בהגיעם סמוך לחופי הארץ הוזנק לקראתם מטוס קרב של חיל האוויר הישראלי שליווה אותם עד לנחיתה המוצלחת בשדה התעופה בלוד (סופר מיוחד, 1961, סופר מיוחד היה שם העט של עמי פזטל. זו הייתה כתבתו הראשונה בעיתון מעריב).

קבוצת גדנ"ע יהודה דצמבר 1961 קפריסין, עומדים מימין לשמאל: עמי פזטל מאמן, מיקי מיכאלי, עמנואל מרזיוף, אמנון בן משה, יחזקאל קצב, יגאל קליין, משיח קולונגי, שוני מושקוביץ. כורעים מימין לשמאל: משה מאיה, איכא, סמי שאולי, יוסי משולם, דוד קרקו. אני מודה מקרב לב לסמי שאולי על התמונה ועל זיהוי השחקנים.

מייד בתום מסע המשחקים של קבוצת הגדנ"ע בקפריסין הגיעו לאי השכן שתי קבוצות כדורגל מ ישראל. הראשונה הייתה קבוצת "חמת" שהייתה אלופת הליגה למקומות עבודה בארץ בחמש השנים שקדמו למסע. השנייה הייתה נבחרת דואר ישראל. שתי הקבוצות מהארץ התמודדו בטורניר מרובע עם עוד שתי קבוצות מקפריסין שייצגו גם הן מקומות עבודה. הקבוצות מ ישראל גברו בטורניר על יריבותיהן מקפריסין ('קבוצת חמת לקפריסין', 1961).

בחודש אפריל 1962 הגיעה לארץ נבחרת הכדורגל של בתי הספר התיכוניים התורכיים באי למשחק גומלין מול קבוצת הגדנ"ע. משחק הגומלין התקיים ב-9 באפריל במגרש מכבי יפו לנגד עיניהם של כ-2500 צופים. עוד נכחו במשחק גיולה מאנדי מאמן נבחרת ישראל, יהושע (שייע) גלזר, שלמה לוי, ואסילי ספאסוב, מאמן קבוצת מכבי יפו ואל"מ י' שני מפקד פיקוד הגדנ"ע. המשחק הסתיים בתוצאה 1:1. את השער לזכות קבוצת הגדנ"ע הבקיע וולפריד בדקה ה-33 (קרן-צבי, 1962). מסע המשחקים השני לקפריסין התקיים בחודש פברואר 1963. במשחק הראשון התמודדה קבוצת הגדנ"ע מול נבחרת בתי הספר התיכוניים התורכיים באי. קבוצת הגדנ"ע ניצחה במשחק זה בתוצאה 4:0. השחקן המצטיין בשדה היה סמי

שאולי שאף כבש את אחד מארבעת השערים. "הטוב בקבוצה הישראלית היה הקיצוני הזריז והדינמי סמי שאוליי" (הגדנ"ע ניצח 4:0 בקפריסין, 1963, עמ' 1).

משחקה השני של קבוצת הגדנ"ע נערך ב-14 בפברואר מול נבחרת מועדוני הספורט התורכיים באי. המשחק הסתיים בתוצאה 1:1. קבוצת הגדנ"ע הבקיעה את שער השוויון בדקה האחרונה של המשחק (הגדנ"ע הישווה בדקה האחרונה, 1963).

סגן נשיא קפריסין התורכי קיבל את פני שחקני גדנ"ע יהודה בשדה התעופה בבואם ונפרד מהם בצאתם לדרך. קבוצת הגדנ"ע התארכה באחת הפנימיות של בתי הספר העל יסודיים, סיירה בקפריסין, התארכה במשחקי כדורגל ובמועדוני ספורט וביקרה בסרטים (מכתב שגרירות ישראל בניקוסיה למשרד החוץ האגף לקשרי תרבות, 21 בפברואר 1963, ארכיון צה"ל 101/1047/1003)

קבוצת הגדנ"ע דבקה במסורת המשחקים הבין-לאומיים שלה גם בשנים הבאות. המסע השלישי נערך בחודשים יוני-יולי 1966 לגרמניה, לצרפת ולהולנד אבל הפעם לא במדי צה"ל ובמטוסים צבאיים, אלא בחליפות ייצוגיות ובמטוסי ארקיע או אל-על.

סיכום

קבוצת הכדורגל של גדנ"ע יהודה הוקמה בשנת 1947 על ידי ארגון ההגנה בשם "השחר" במטרה לקרב את בני הנוער שחיו בשכונותיה הדרומיות של תל אביב לפעילותו של הארגון וכדי להרחיקם מפעילות ומתמיכה בארגונים "הפורשים". במועדוני "השחר" התקיימה פעילות חברתית ענפה שבה שולב גם העיסוק בספורט, בעיקר כדורגל, כדי למשוך אליהם את בני הנוער הצעירים.

עם הקמת המדינה וצה"ל עברה האחריות לפעילות במועדונים לידי משרד הביטחון ולפיקוד הגדנ"ע. מאז ועד היום מופיעות קבוצות הכדורגל של המועדון תחת השם "גדנ"ע". מועדון הגדנ"ע מתאפיין בכך שכאשר חניכיו מגיעים לגיל השירות הצבאי, הם משוחררים אוטומטית לכל קבוצה שחפצה בהם בלי צורך להיכנס לתקופת "הסגר". במהלך שנות קיומו שימש המועדון חממה לטיפול שחקני כדורגל ששיחקו בקבוצות הלילה הלאומית ונבחרת ישראל.

מועדון הגדנ"ע פועל ברציפות מאז 1947 ועד עצם היום הזה. גם כיום הוא ממוקם בדרום תל אביב, במגרש חדש שהוקם לפני שנים מספר. בשנים הראשונות לקיומו היו קבוצות הגדנ"ע, ובעיקר הקבוצה הבוגרת - גדנ"ע יהודה, מקבוצות הנוער הטובות בארץ. הם זכו באליפויות המדינה ובגביע המדינה לנוער והגיעו לגמרים ארציים. לצערנו לא ניתן לשחזר תמונה מדויקת ומלאה של פעילותן של כל קבוצות הנוער בראשית שנותיה של המדינה משום היעדר מסמכים ומקורות ארכיוניים אחרים.

קבוצת גדנ"ע יהודה הייתה הראשונה לפרוץ את הדרך למסעות משחקים מחוץ לגבולות המדינה עבור קבוצות נוער. כבר בתחילת שנות השישים של המאה הקודמת היעד שנבחר לביצוע משימה זו היה האי השכן, קפריסין. לקפריסין מסורת היסטורית זוהה לזו של מדינת ישראל. גם היא נשלטה על ידי הבריטים וזכתה לעצמאות בשנת 1960, 12 שנה בלבד אחרי מדינת ישראל. כמדינה חדשה היא נאלצה להתמודד עם בעיות רבות, בדומה למדינת ישראל - פוליטיות, דתיות, חברתיות,

כלכליות, ודיפלומטיות. מנהיגי קפריסין, בעיקר אלה שנמנו עם המיעוט התורכי באי, חיפשו דרכים ליצירת קשרים דיפלומטיים ואחרים עם מדינות שונות. אחת מאלה "שסומנו" על ידם הייתה מדינת ישראל, שהייתה גם היא חדשה יחסית, התמודדה עם בעיות שונות ותרה אחר קשרים עם מדינות אחרות במטרה לחזק את כוחה הדיפלומטי. אחת מדרכי הקשר הייתה תחרויות ספורט בין שתי המדינות, גם של בני נוער. בארץ נבחרה קבוצת גדנ"ע יהודה מסיבות אלה:

1. רמת הקבוצה - קבוצת גדנ"ע הייתה אחת מקבוצות הנוער הטובות בארץ באותה תקופה. ישנם הטוענים כי קבוצת גדנ"ע יהודה של המסעות לקפריסין הייתה הקבוצה הטובה ביותר של מועדון הגדנ"ע מאז הקמתו.
 2. עלות כלכלית - קיומו של מסע משחקים כזה עולה למועדון כסף רב ומכביד על תקציבו. עם זאת, אם המקורות הכספיים מגיעים ממקורות חיצוניים למועדון, הרי אין כל בעיה לקיים אותו ללא חשש לפגיעה בתקציבו.
 3. לאחר שקפריסין קיבלה את עצמאותה היא ביקשה ליצור קשרים כלכליים ואחרים עם מדינות אחרות. קשרי ספורט היוו חלק בלתי נפרד מהקשרים שנועדו לחזק את מעמדה בעולם הדיפלומטי. אותן מטרות היו חלק בלתי נפרד ממדיניות החוץ של מדינת ישראל הצעירה שהייתה רק בת 12 באותה תקופה.
 4. אפקט פסיכולוגי - באותן שנים היה צבא ההגנה לישראל ביטוי לעוצמתה של המדינה הצעירה שעדיין נאבקה על קיומה: מבצע סיני, פעולות הגמול, עסקות נשק ועוד. משלחת של בני נוער לבושים במדי צה"ל, מוטסים במטוסים צבאיים ומלווים בקציני צה"ל, הייתה מסוגלת בקלות להעלות את מצב הרוח הלאומי, בוודאי ובוודאי אם אותם נערים ניצחו גם את יריביהם.
- מסעות המשחקים של קבוצת הגדנ"ע לחוץ לארץ נמשכו גם בשנים הבאות, אלא שהפעם השתנו היעדים לכיוון אירופה בלגיה, הולנד וצרפת.

מקורות

- 23 באפריל 1946 (9 באוקטובר). *העולם הזה*, עמ' 3-5.
- בן-אברהם, נ' (1960, 28 בנובמבר). הצגה ישראלית מרהיבה מול נבחרת קפריסאית חלשה. *מעריב*, עמ' 10.
- בן-אברהם, נ' (1960, 14 בנובמבר). מכשולים קשים לנבחרת בקפריסין. *מעריב*, עמ' 10.
- בן-גוריון, ד' (1971). *יחוד ויעוד דברים על בטחון ישראל*. ההוצאה לאור של משרד הביטחון. עמ' 170-173.
- גביע קרנר לגדנ"ע תל-אביב (1954, 11 ביולי). *דבר*, עמ' ב'.
- גדנ"ע הישווה בדקה האחרונה (1963, 15 בפברואר). *חדשות הספורט*, עמ' 1.
- גדנ"ע יהודה אלוף הנוער (1955, 3 ביולי). *חדשות הספורט*, עמ' 1.
- דיין, ד' (1977). *כן אנחנו נוער, ספר תולדות הגדנ"ע*. ההוצאה לאור של משרד הביטחון. עמ' 60-63.
- הגדנ"ע ניצח 0:4 בקפריסין (1963, 13 בפברואר). *חדשות הספורט*, עמ' 1.
- סיום פעולתו של מועדון השחר (1949, 22 באפריל), *הארץ*, עמ' 3.
- וילנצ'יק, ש' (1961, 5 בדצמבר). גדנ"ע נוצח בקפריסין בתוצאה 1:3 לאחר 1:2 במחצית. *חדשות הספורט*, עמ' 1.
- וילנצ'יק, ש' (1961, 7 בדצמבר). גדנ"ע ניצח בקפריסין 0:1, שער הניצחון הובקע 4 דקות לסיום. *חדשות הספורט*, עמ' 1.
- וילנצ'יק, ש' (1963, 30 באוקטובר). הקהל זכה בגביע קרנר. *חדשות הספורט*, עמ' 4.
- יגר, מ' (2021). *ראשיתו של שרות החוץ, 1948-1967*. מאגנס.
- כרמי, א' (2019). *העסקונה: עליתה ונפילתה של עילית עסקני הספורט בישראל, 1951-1996*. המכללה האקדמית בוינגייט. עמ' 183-292.
- ליפובסקי, א' (1960, 6 ביוני). נערי הגדנ"ע הגשימו חלום ישו בן 11 שנה, תמה הליגה הארצית לנוער. *חדשות הספורט*, עמ' 4.

- סופר מיוחד [עמי פזטל] (1961, 10 בדצמבר). המטוס עמד לנחות בים. מעריב, עמ' 2.
- סלוצקי, י' (עורך) (תשל"ג). ספר תולדות ההגנה. כרך ג, חלק ג. עם עובד, עמ' 1380-1373.
- פורמן, ב' (2017). כל בחור(ה) וטוב לנשק: ההכשרה הגופנית ללחימה בתקופת היישוב 1939-1948, דור לדור, נ"ג, 211-246.
- פורמן, ב' (2023). "זה לא רק ספורט", מועדון הגדנ"ע בדרום ל-תל-אביב ייסוד ומיסוד 1947-1958. דור לדור, נ"ז, 139-163.
- פעיל, מ' (1995). מבחן התנועה הציונית, 1931-1948 מרות ההנהגה המדינית מול "הפורשים". צ'ריקובר מוציאים לאור. עמ' 12-19, 89-153.
- פריזאט, א' (ללא ציון שנה, כנראה 1978). ריאיון עם שוני. כראות עיני, עמ' 1-2.
- צמרת, צ' (1997). עלי גשר צר: החינוך בישראל בשנות המדינה הראשונות. מכון בן גוריון לחקר ישראל והציונות, ההוצאה לאור, עמ' 93-96.
- קבוצת חמת לקפריסין (1961, 8 בדצמבר). חדשות הספורט, עמ' 1.
- קרן-צבי, ח' (1962, 10 באפריל). גדנ"ע-קפריסין 1:1. חדשות הספורט, עמ' 1.
- קרן-צבי, ח' (1962, 28 בנובמבר). גדנ"ע יהודה זכה בגביע קרנר, ניצח את "הפועל" תל-אביב על שלל כוכביו 2:1. חדשות הספורט, עמ' 1, 4.
- רותם, א' (1971, 19 בנובמבר). צעירי שכונת שפירא עלו על המגרש. מעריב, עמ' 32.
- פז, ש' (2016). פנינו אל השמש העולה: חניכי תנועות הנוער החלוציות ובוגריהן בני הדור השני 1947-1967. מוסד ביאליק.

ראיונות אישיים

זבולון אייכן, 6 באפריל 2022

משה סימן טוב, 22 במאי 2022

עמי פזטל (ז"ל) 12 בינואר 2022

גלילי דרחי, 9 במאי, 2025

ארכיונים

ארכיון תולדות ההגנה, שדרות רוטשילד תל-אביב

ארכיון עיריית תל-אביב, רחוב אבן גכירול, תל-אביב

ארכיון צבא ההגנה לישראל, תל-השומר

גנוז המדינה, ירושלים, תיקי משרד החוץ

המכון לחקר תנועת העבודה והחלוץ, על שם פנחס לבון, תל-אביב